

Yayın Geliş Tarihi: 22.03.2019
Yayına Kabul Tarihi: 14.10.2019
Online Yayın Tarihi: 05.06.2020
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.543468>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 22, Sayı: 2, Yıl: 2020, Sayfa: 435-458
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

YENİ ASUR KRALLARININ BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ (Parklar-Bahçeler, Su Sistemi, Yollar ve Köprüler Örneği)

*Ebru MANDACI**

Öz

Bayındırlık faaliyetleri şehirleşmenin temel unsurunu oluşturmaktadır. Asur şehircilik anlayışının en iyi görüldüğü zaman dilimi, Yeni Asur krallarının geniş inşaat projeleri gerçekleştirdiği imparatorluk dönemidir. Bu dönemde Nimrud, Khorsabad ve Koyuncuk'ta üç büyük başkent inşa edilmiştir. Söz konusu kentlerin planları rastlantısal değildir. Şehirler inşa edilmeden önce saraylar, tapınaklar, yollar, köprüler, park alanları ve sulama sistemi gibi kentin bütün ihtiyaçları planlanmıştır. Bu çalışmamızda Yeni Asur krallarının inşa ettirmiş olduğu üç başkentte gerçekleştirilen bayındırlık faaliyetlerini inceledik. Arkeolojik bulgular ile çivi yazılı belgelerden elde etmiş olduğumuz bilgilerle parklar ve bahçeleri, şehirlerin su sistemini, yol ağını ve köprüleri belirlemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: *Asur, Park, Kanal, Yol, Köprü.*

PUBLIC WORKS OF NEW ASSYRIAN KINGS (Example of Parks-Gardens, Water System, Roads and Bridges)

Abstract

Public works constitute the main element of urbanization. The period of time when the understanding of Assyrian urbanism was best understood was the imperial period when the New Assyrian kings carried out extensive construction projects. During this period, three big capitals were built in Nimrud, Khorsabad and Koyuncuk. The plans of these cities are not accidental. Before the cities were built, all the needs of the city were planned such as palaces, temples, roads, bridges, parking areas and irrigation system. In this study, we examined the public works in three capitals built by the New Assyrian kings. We have tried to identify parks and gardens, water system of cities, road network and bridges with the information we obtained from archaeological findings and cuneiform written documents.

Keywords: *Assyrian, Park, Canal, Road, Bridge.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Mandacı, E. (2020). Yeni Asur krallarının bayındırlık faaliyetleri (Parklar-bahçeler, su sistemi, yollar ve köprüler örneği). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), 435-458.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-7487-7057, mandaciebru@hotmail.com

GİRİŞ

Şehirleşme hem toplumsal bir olgu hem de maddi bir biçim olarak ortaya çıkmıştır. Şehirler önceden mevcut olan ve inşa ederek oluşturulanlar olarak ikiye ayrılır. Kentlerin planının çizimi, sokakların güzergâhlarının belirlenmesi gibi faaliyetler rastlantısal olmamıştır. İnşa edilerek yaratılan şehirlerde belli kurallara uyulmuştur (Bordreuil vd., 2015, s. 108). Şehir inşaatları başlamadan önce özellikle kent çevresine kadar gelecek sokakların yerleri belirlenirdi. Kanallar da Mezopotamya şehircilik anlayışının temel unsurlarından birisiydi. Bir kanal ya da ırmak boyunca inşa edilen bir şehir genellikle dikdörtgen bir alanı kaplıyordu. Bunun nedeni ise bir taraftan suyu kanala veya ırmağa boşaltırken, karşı yönde ise ek bir kanalla suyu ırmağa götürebilmektir. Örneğin Dur-Şarrukin gibi yeni baştan inşa edilen Asur şehirlerinin dikdörtgen planlanmasının sebebi hidrolojik denge sisteminden kaynaklanmaktadır (Bordreuil vd., 2015, s. 123).

Asur şehircilik anlayışı en iyi şekilde imparatorluğun başkentleri olan Kalhu (Nimrud), Dur-Şarrukin (Khorsabad) ve Ninive’de (Koyuncuk) görülmektedir. Yeni Asur döneminde devletin giderek büyük bir imparatorluk haline gelmesiyle beraber bayındırlık faaliyetleri artmıştır. Sözüünü etmiş olduğumuz başkentlerin inşa edilmesi, eyalet merkezlerinin oluşturulması, saray, tapınak ve sulama sistemi gibi birçok inşaat gerçekleştirilmiştir (Sevin, 1999, s. 24).

Yeni Asur krallarından bir başkent inşa etmeyi deneyen ilk kral II. Asur-nasirpal’dır (MÖ 883-859). Yeni başkent için Ninive’den 35 km uzaklıkta ve Dicle Nehri’nin kıyısında yer alan Kalhu seçilmiştir. İnşaatı MÖ 878’de başlayan şehir 360 hektarlık bir alana sahiptir. Kral şehir kapılarını MÖ 864 yılında açmış ve büyük bir şölen vermiştir. II. Asur-nasirpal tarafından başlatılan inşaa faaliyetleri tam olarak oğlu III. Salmanassar (MÖ 858-824) döneminde tamamlanmıştır (Cancik-Kirschbaum, 2004, s. 78). II. Sargon (MÖ 722-705) döneminde ise Nimrud’un 60 km kadar kuzeyinde yer alan Khorsabad’da Dur-Şarrukin şehri kurulmuştur. Kalhu şehrinin planına çok benzer inşa edilen kent 320 hektarlık alanı kaplamaktadır (Gökçek, 2015, s. 274). II. Sargon’un ölümünden sonra tahta geçen oğlu Sanherib (MÖ 705-680) babasının inşa ettiği başkentte oturmayarak, bugünkü Koyuncuk’ta yeni bir başkent meydana getirmiştir (Sevin, 1999, s. 37). Ninive bugünkü Musul’un karşısında, Dicle’nin sol kenarında 5 km uzunluğunda bir alanda yer almaktaydı. Kuzey tarafı 2 km, güney cephesi ise yaklaşık 800 m olan şehir 800 hektarlık alanı kaplamaktadır (Bordreuil vd., 2015, s. 132).

PARKLAR VE BAHÇELER

Asur kralları botanik ve av parklarına sahip büyük bahçeler oluşturma fikri geliştirmiştir. Bu “*yapay cennetler*” açıkça şehir planlama programlarının önemli bir unsuruydu (Novák, 2002, s. 443). Asur park ve bahçeleri farklı amaçlara hizmet

etmesi için kurulmuştur. Bahçelerden ilk türünü, başkentlerin dışında yapılan büyük av ve botanik parkları (*kirû, ambassu*) oluşturmaktadır. Diğer bir çeşidi ise saraya bitişik durumdaki küçük keyif bahçeleri ile meyvelikleri (*kirimāhu*) içermekteydi. Söz konusu ikinci grup bahçeler içinde küçük bir köşk veya yazlık bulunurdu. Bu tür bahçelerin yapımı II. Sargon döneminde başlamıştır ve hepsi yüksek bir zemine yapılmıştır (Sevin, 2000, s. 396). Ayrıca botanik bahçesinin ve av parklarının eşsiz kombinasyonu, belirli bir kült ya da en azından “avlanma” töreni faaliyetleriyle ilgilidir (Oppenheim, 1965, s. 333).

Yaklaşık MÖ 876’da bahçe bitkileriyle ilgilenen II. Asur-nasirpal tarafından Kalhu’da birçok türden örneklerin bulunduğu bir kraliyet bahçesi kurulmuştur (Wiseman, 1983, s. 142). II. Asur-nasirpal yeni kurduğu şehri Kalhu’nun yakınında 25 kilometrekare alanı kapsayan bir *kiri rišāte* “keyif bahçesi” oluşturmuştur. Bahçeye 41 farklı ağaç türü dikilmiş ve Asur halkının hayranlığı için içinde çeşitli türde vahşi hayvanlar tutulmuştur. Bahçenin sulanması için de Yukarı Zap’tan bir sulama kanalı açılmıştır. Arkeolojik ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, bahçe kentin güneyine ve batısına uzanıyordu (EK-1). Kraliyet sarayı, kalenin batı kenarında yer aldığı için hem Dicle Vadisi’ne hem de bahçelerin bir kısmına yukarıdan bakıyordu (Novák, 2002, s. 446). Yazıtlarda kralın oluşturduğu bahçe şöyle anlatılmaktadır:

“Gezdiğim topraklardan ve tepelerden, ağaçları ve tohumları dikkatle inceledim, fark ettim (ve topladım): sedir, selvi, şimşir, katran ardıcı, mersin ağacı, andız, badem, hurma, abanoz, sissoo, zeytin, demirhindi, meşe, melengiç/sakız ağacı, dukdu- (findık ağacı), melengiç, sarı sakız türü (alıç?), mehru-kökнар, Ölü Deniz meyvesi, ti’atu, Kaniş-meşesi, söğüt, sadānu, nar, erik, köknar, ingiraşu, armut, ayva, incir, asma, angaşu-armut, sumlalu, titip (aromatik), sarbutu, zanzaliqu (akasya?), ‘bataklık-elma’ ağacı, ricinus, nuhurtu, tazzinu, kanaktu (tütsü?). Kanal suyu yukarıdan bahçelere akıyordu: yollar koku dolu, şelaler, zevk bahçesindeki cennet yıldızları gibi [parlar]. Üzüm gibi meyvelerin salkımlarıyla bezenmiş nar ağaçları, [haz] bahçesindeki esintileri zenginleştirir. Asur-nasirpal zayıflamış bir (kişi) gibi sevinçle bahçede sürekli meyve toplar...” (Wiseman, 1983, s. 142).

Sekizinci yüzyılın sonlarında II. Sargon da şehrin dışında kendisine bir park inşa ettirmiştir. Kralın mimarı Tab-şar-Aşşur, onun bütün arzularını karşılayacak bir plan yapmıştır (EK-2). Meyve ağaçlarından incir ağaçları bütün parkı sarmaktadır. Gölde gezinti yapmak için tekneler bulunmaktadır (Thompson, 1950, s. 101). Kıyıda yüksek podyum üzerine kurulmuş ve yabancı bir tarzda inşa edilmiş bina yer almaktadır. Bu bina tapınak, bahçe köşkü veya av köşkü olarak yorumlanmaktadır. Parkın sağ tarafında ağaçlıklı ve güvercinli tepe ile tepenin zirvesinde sunak bulunmaktadır. Bu sahne kralı av parkında yapılan avlanmanın ormanlık alanda gerçekleştirildiğini göstermektedir (Sevin, 2014, s. 136).

Çivi yazılı belgelerde oluşturulan park ve bahçelerin ağaç temini konusunda bilgi bulunmaktadır. SAA I, 226'da Nabû-dammiq, II. Sargon'a yazdığı mektupta Dur-Şarrukin için topladığı ve transfer ettiği ağaçlar konusunda bilgi vermektedir. Görevli Nemed-İstar'ın insanlarına 2.350 demet elma ağacı ile 450 demet muşmula ağacını dayattığını belirtmekte. Mektubun devamında Nanî ve Suhu yöneticisinin Nabû-dammiq'e geldiğini; badem, ayva ve erik fidanlarının toplanıp Dur-Şarrukin'e taşındığını rapor etmektedir. Ayrıca Suhalılar ve yöre halkı da Lâqê ülkesinden 1000 demet elma ağacı fidanı getirmektedirler (Parpola, 1987, s. 176). SAA I, 227'de ise aynı görevli Adad-ibni'nin tohumları hazır hale getirdiğini, sedir ve selvileri getireceğini krala bildirmektedir (Parpola, 1987, s. 177). SAA V, 281'de Sanherib babasına yazdığı mektupta kraliyet bahçesi için alınan ağaçlar konusunda bilgi vermektedir. Alınan ağaçlar arasında muşmula, selvi ve üzüm asması vardır (Lanfranchi & Parpola, 1990, s. 198). SAA V, 27 numaralı mektupta ise Aşipâ isimli görevli II. Sargon'a erik ve elma ağaçlarını çektiğini ifade etmektedir (Lanfranchi & Parpola, 1990, s. 22).

Sanherib de Ninive'yi başkent yaptıktan sonra güneybatı sarayının doğusuna ve şehrin kuzeyine bir bahçe yaptırmıştır. Buraya memleketin güneyinde yer alan çeşitli coğrafyalardan egzotik bitkiler getirtmiş ve hayvanlar yerleştirmiştir (Cancik-Kirschbaum, 2004, s. 99). Kral, "*Amanos Dağı'nın bir kopyası*" olduğunu iddia ettiği büyük botanik bahçesinin içine oldukça çeşitli ağaçlar diktirmiştir. Buna ek olarak Ninive vatandaşlarına yeni işlenmiş toprağa ekilmiş çok sayıda bahçe arazisi sağlamıştır. Sanherib ayrıca şehrin yanında bir park ile av hayvanları için ayrılmış yer oluşturmuştur (Grayson & Novotny, 2012, s. 20). Ninive'nin iç avlu daire kabartmalarında şehrin kralî parkı betimlenmiştir (EK-3). Ninive'nin yanında selvi ve çam gibi ağaçlarla kaplı park resmedilmiştir. Yüksek bir yere kurulmuş parkın tepesinde av köşkü inşa edilmiştir. Sağ yamaçta parkın su ihtiyacını karşılayan su kemeri bulunmaktadır (Sevin, 2014, s. 196).

Sanherib ayrıca Dicle'nin ortasında yer alan Asur Devleti'nin geleneksel başkenti Asur'un surları dışında, bahçe içinde Yeni Yıl Festivali tapınağı inşa etmiştir. Kök çukurlarının dikkatlice kazılması sayesinde, bitkinin türü belirlenememesine rağmen ağaç veya çalılıarın düzenlemesi bir Alman keşif heyeti tarafından tespit edilmiştir. Bu tek örnek bize saray avluları gibi tapınak avlularının da bahçeler için kullanıldığını göstermektedir (Dalley, 2003, s. 6). Sanherib yıllıklarında tapınağın inşaatını ve etrafındaki bahçenin yapılışını şöyle anlatmaktadır:

"Bir Yeni Yıl Bayramı tapınağı inşa etmek için, kalbim beni hareket ettirdi, Šamaš ve Adad'ın emriyle kâhin tarafından olumlu cevap aradım onlar bana verdi ve inşa etmem emredildi. Uygun bir ayda, elverişli bir günde, usta inşaatçıların yardımı (ve) rahiplerin bilgeliği ile, temelini dağ kireçtaşından inşa ettim, kulelerinin (başını) yukarı kaldırdım, temelinin yanı sıra duvarlarını tamamen dağ kireçtaşından inşa ettim, ve onu dağın zirvesine yükselttim. İki

sulama kanalını onun yanlarının etrafına kazdım, ve onu bolluk ve meyve bahçesiyle, etrafını lüks plantasyonlar ile çevirdim” (Luckenbill, 1924, s. 137).

Festival sırasında gerçekleştirilen “*kutsal evlilik töreni*”¹ bu bahçede yapılmış olmalı. Ritüelin bahçede gerçekleştiği bilgelik tanrısı Nabu ve eşi Taşmetu’nun lirik şiirinde açıkça görülmektedir:

“Böylece Nabu’m seninle bahçeye girebilirim, bahçeye girmeme izin ver, tanrım için bahçeye. İzin ver güzel bahçeye yalnız gideyim... Gözlerim meyvelerinizin koptuğunu görebilir, kulaklarım kuşların şarkısını duyabilir... Günlerinizi bahçeye ve tanrıya bağlayın! Gecenizi güzel bahçeye bağlayın.

İzin ver Taşmetu’m bahçeye benimle gelsin” (Dalley, 2003, s. 6).

RINAP IV, 2’de Asarhaddon (MÖ 680-669), Sanherib gibi Amanos Dağı’nın bir kopyasını yaptığını, sarayın yanına her türlü aromatik bitki ve meyve ağacının bulunduğu bir botanik bahçesi kurduğunu anlatmaktadır. Kral ayrıca avluyu büyüttüğünü ve yolu çok geniş yaptığını, atların su ihtiyacı için bir kanal açtığını ve onu bir sulama hendeği gibi yaptığını belirtmektedir (Leichty, 2011, s. 34).

Asur-banipal de (MÖ 668-626) yazıtlarında kraliyet konutunun etrafına park yaptığını anlatmaktadır. Kral, ARAB II, 835’te babasının kendisi için inşa ettiği veliaht dairesini “*bît-ridûti*” yeniden yaptırttığını belirtmektedir (Luckenbill, 1975, s. 321). Asur-banipal ARAB II, 837’de ise kraliyet konutu olarak tekrar inşa ettirdiği *bît-ridûti*’yi her detayıyla tamamladığını ve etrafına bir park yaptığını ifade etmektedir:

“Kraliyet konutum bît-ridûti’yi, her detayıyla tamamladım. Onu muhteşem mobilyalar ile doldurdum. Etraflarına meyve ağaçlarının her çeşidinin olduğu büyük bir park diktim” (Luckenbill, 1975, s. 322).

Ayrıca vesikalarda Asur krallarının hayvanat bahçesi oluşturduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır. Örneğin, II. Adad-nirari (MÖ 911-891) RIMA 2, A.0.99.2’de ava çıktığını, canlı ele geçirdiği aslanlar, vahşi boğalar, filler, ayalugeyiği, dağ keçisi, vahşi eşekler, geyik ve devekuşu gibi hayvanların sürülerini oluşturduğunu belirtmektedir (Grayson, 1991, s. 154). II. Asur-nasirpal ise bir kitabesinde dağlar ve ormanlarda avladığı hayvanların yavrularını Kalhu’ya

¹ Kutsal evlilik töreni, Yeni Yıl Bayramı’nın en önemli ayinidir. Ülkenin ve halkın refahı ile bolluğunu güvence altına almak amacıyla Tanrıça İstar (Sümerce İnanna) ve Tanrı Tammuz (Sümerce Dummuzi) adına kutsal evlilik ayini gerçekleştirilmiştir (Kılıç & Uncu, 2011, s. 188).

getirdiğini ve onları kafeste toplayarak, insanlara teşhir ettiğini ifade etmektedir. ARI-II, 598 numaralı belgenin ilgili satırlarında şu ifadeler geçmektedir:

“Dağlardan ve ormanlardan 150 güçlü aslan yakaladım. 50 yavru aslanı alıp götürdüm. Onları Kalah'ta ve sarayımın içindeki kafeslerde topladım. Onların çok sayıda yavrularını besledim. Canlı kaplanlar yakaladım. Vahşi boğalar, filler, aslanlar, devekuşları, erkek maymunlar, dişi maymunlar, vahşi eşekler, geyik, ayalu-geyiği, dişi ayılar, leoparlar, senkurru, tuşenu sürülerini ve dağların canavarlarını topladım. Onların hepsini kentim Kalah'ta topladım. Memleketimin bütün insanlarına onları teşhir ettim” (Grayson, 1976, s. 149).

SULAMA SİSTEMİ

MÖ I. binyılda kurulan yeni başkentler Kalhu, Dur-Şarrukin ve Ninive şehirlerine konumları sebebiyle yeterli su sağlanamıyordu. Bu şehirlerin kurulduğu alanlar çok büyüktü ve tarım için gerekli suyu sağlamak oldukça sorunluydu. Ayrıca MÖ 9. yüzyıldan itibaren kralların yaptırdığı prestijli bahçe alanlarının da su ihtiyacı çok büyük miktardaydı (Cancik-Kirschbaum, 2004, s. 99).

Asur sulama sisteminin öncelikli olarak lüks bahçelere hizmet ettiği fikri vardır. Bu fikrin ortaya çıkması bahçelerin saray kabartmalarında tasvir edilmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa kanallar başkentlerin dışındaki toprakların ötesinde ideolojik bir değere sahipti. Kralların ele geçirdikleri topraklardaki halkı sınır dışı etme politikaları nedeniyle, Asur kırsalının sakinlerinin büyük çoğunluğu başka yerlerde doğmuştu. Çoğunlukla kırsal kesimde çiftçi olan bu insanlar için kanal ağı doğayı yeniden canlandırabilecek kralın gücünün bir sembolü olabilirdi. Bu sebeple su sistemi inşaatlarının yakınına yapılan kabartmalarda ideolojik olarak güçlü kraliyet sembolleri olurdu. Asur sulama şebekesinin temel işlevi ise ekonomiktir. Güvenilir bir su kaynağı erişimi, yağışların yıldan yıla değiştiği kuru tarım bölgelerinde doğabilecek riski büyük ölçüde azaltmaktadır. Sulama sistemi Asur tarlalarında verimi artırabilir, yaz aylarında sebze mahsulleri ve bahçelerin genişlemesini sağlayabilirdi (Wilkinson vd., 2005, s. 32).

Yeni Asur kralları vadi havzalarındaki büyük ve boş toprakları, sulama yapılan tarım arazilerine dönüştürmek için büyük sulama projeleri gerçekleştirmişlerdir. Bozkır arazileri ekonomik refaha kavuşturmak amacıyla sulama kanalları, kayalara oyulan kanallar, su kemerleri ve debi regülatörlerini içine alan projeler ortaya koymuşlardır. II. Asur-nasirpal tarafından Patti-Hegalli (Bolluk Kanalı) sulama kanalı inşa ettirilmiştir (Harmanşah, 2015, ss. 125-126). II. Asur-nasirpal ARI II, 678'de Yukarı Zap'tan bir kanal kazdığını, bir uçtan bir uca dağın zirvesini kestiğini ve kanala Patti-Hegalli adını verdiğini belirtmektedir. Kral, Dicle'nin çayırına her çeşit meyve ağacının bulunduğu bahçe diktiğini ve bahçeyi bu kanalın suyuyla suladığını ifade etmektedir (Grayson, 1976, s. 173).

Patti-Hegalli kanalının izleri 1850’lerde Layard ve Jones tarafından belirlenmiştir, ancak sistematik olarak ilk defa Oates ve Davey araştırmıştır (Wilkinson vd., 2005, s. 27). Arkeolojik çalışmalar sonucunda kanalın geçtiği noktalar tespit edilmiştir. Kalhu şehrinin 14 km doğusunda yer alan Patti-Hegalli, Yukarı Zap Nehri boyunca güneybatı yönünde devam eder. Kanal ilerleyen kısımda Quwair Köyü’nün batısında kayalara oyulmuş bir tünelden geçirilmiştir. Negüb Tüneli adı verilen bu kısımda Zap Nehri’nin kuzey yakasında yüksek bir kayalıktan aşar ve savak kapakları aracılığıyla debi regülatörü görevi yapar (Harmanşah, 2015, s. 126).

Kraliyet yazıtlarına göre II. Sargon’un MÖ 717’de başkenti Nimrud’dan Khorsabad’a taşınmasına, kanal yapımı da eşlik etmiştir (Wilkinson vd., 2005, s. 27). SAA I, 210 numaralı belgede Patti-İllil kanalının inşaatı söz konusudur. Nabû-paşir ve Nabu-dur-makie isimli iki görevlinin krala yazdığı mektupta, Patti-İllil kanalının ölçümünün yapıldığı belirtilmektedir. Vesikadaki bilgiler şöyledir:

“Hendek kazımı ile ilgili olarak kralın bize yazdığı üzere, 10. gün hendeği kazmaya başladık ve 8. gün adamları organize eder etmez, Patti-İllil kanalını ölçmeye başladık. Ölçümü bitirir bitirmez ve (gemi ulaşımı için) neresi kolay neresi zor olduğunu tespit eder etmez, kralım efendime tekrar yazacağız” (Parpola, 1987, s. 210).

Yeni Asur dönemi kralları arasında en büyük kanal projesini Sanherib gerçekleştirmiştir. Sanherib Ninive’de büyük inşaat projeleri gerçekleştiren ilk kral olmasa da onu imparatorluk başkenti ilan eden ilk kişidir. Kral şehri büyütme ve donatmak için muazzam çaba ve oldukça fazla kaynak ayırmıştır. Kralın sulama sistemi projesi dört aşamalı inşaat faaliyetleri olarak 15 yıl sürmüştür (Wilkinson vd., 2005, s. 27).

Sanherib, başkent yaptığı Ninive’de oluşturduğu bahçeler ve parklar için çok fazla suya ihtiyaç duyuyordu. Kral, bu alanlar için sulama suyu sağlamak ve bu suyun akışını düzenlemek için çok zaman ve çaba harcamıştır. Sanherib suyu bir buçuk fersah mesafeden, Kisiri kentinin yakınındaki Husur Nehri’nden (modern Khosr) Ninive ovasına yönlendirmiştir. Akışı kontrol etmek ve taşkın mevsiminde fazla suyu taşımak için şehir duvarlarının doğusunda bir bataklık meydana getirilmiştir. Bu alan Babil bataklıklarının florası ve faunası ile donatılmıştır. Bataklık göçmen kuşlar (balıkçılar), yaban domuzu, karacalar ve diğer hayvanlarla doluydu (Grayson & Novotny, 2012, s. 20). Ninive’de bulunan bir kabartmada (EK-4) sazlık alanda sol tarafta domuz ile yavruları, yukarıda ise geyikler betimlenmiştir (Foster, 1999, s. 70).

Kisiri Kanalı, uzaktan görüntülemelerde orta kesiminde yamaç içine yoğun bir şekilde kazılmış gibi görülmektedir ve farklı bir toprak izi olarak görülmesine neden olmaktadır. Doğuda Khosr’a daha yakın ve belirgin görünen, muhtemelen bir çeşit dağıtım kolu olan paralel bir kanal vardır. Bu uzatmanın güney ucunda kanal çatallanmıştır. Doğu bölümü sur duvarının kuzey köşesine doğru inmiştir. Bu

kısım nispeten dik bir gradyana sahiptir ve Asurlu mühendislerin kullandığı doğal bir vadi olabilir. Khosr'a tekrar katılmadan önce güneye sur duvarının köşesine yönlendirilmiştir. Bu koldan gelen su lüks bahçeleri sulamıştır. Kisiri Kanalı'nın batı kolu ise parçalara ayrılmış durumdadır, ancak batıyı geniş bir vadiye çevirmiş görünür (EK-5). Bu bölümden gelen su, Dicle'nin taşkın yatağındaki tarlaları sulamak için uygundur (Ur, 2005, s. 322).

MÖ 700 ile 694 yılları arasında, daha önemli bir sulama sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Gerekli su kentin kuzeydoğusundaki dağ kaynaklarında, Musri Dağı ile Dur-İstar, Şibaniba ve Sulu şehirleri yakınında bulunmuştur. Husur Nehri'ne üç yeni kanal kazılmış ve böylece yıl boyunca Ninive'nin yukarı ve aşağı havzalarının sulanması mümkün olmuştur. Sanherib saltanatının geri kalan kısmında da geniş su projelerine devam ederek, Ninive'ye sürekli su temin eden en az on altı kanal oluşturmuştur (Grayson & Novotny, 2012, s. 20). Kral Musri Dağı kanal sistemini nasıl gerçekleştirdiğini şöyle anlatmaktadır:

“Musri Dağı'nın eteklerinde bulunan suları keşfetmek için yola çıktım, tırmandım ve büyük zorluklarla Elmunakinne şehrine geldim. Dur-İstar, Şibaniba ve Sulu kentlerinin başında akarsular gördüm ve dar kaynaklarını genişletip onları nehirlere (?) çevirdim. Bu sulara sarp dağlardan yön vermek için zor yerler boyunca kazmalarla kestim ve akışını Ninive ovasına yönlendirdim. Kanallarını güçlendirdim, kenarlarını dağların tepesine yığdım ve içindeki suları emniyete aldım. Ekstra olarak, onları sonsuza kadar Khosr'un sularına ekledim” (Reade, 1978, s. 69).

Kralın Jerwan'da yaptırttığı su kemeri ise en etkileyici yapıdır. 280 metre uzunluğundaki su kemeri iki milyon kireç taşıyla inşa edilmiştir. Beş kemerden oluşan su sistemi bir vadinin üzerinden geçmektedir (Cancik-Kirschbaum, 2004, s. 100). Su kemerinin kuzey tarafında batıdan altıncı koyda dokuz satırlık yazıt bulunmuştur (EK-6). Bu yazıt, su kemeriyle ilgili bulunanlar arasında en iyi korunan kopyadır. Kayıp olan kısım, doğusundaki yazıttan restore edilmiştir. Yazıtın tercümesi şöyledir:

“Sanherib, dünyanın kralı, Asur kralı, (söylüyor): Uzun bir mesafe için, ona ikili Hazur Nehri'nin sularını ekleyerek- (yani) Pulpullia Nehri'nin suları – (ve) Hanusa kasabasının suları, Gammagara kasabasının suları, (ve) dağların su kaynaklarının suları sağa ve yanlara doğru, Ninive'nin çayırlarına bir kanalın kazılmasına neden oldum. Derin kesme dağ geçitleri üzerinde beyaz taş bloklardan bir köprü kurdum. Bu sular üzerinden geçmeme neden oldu” (Jacobsen & Lloyd, 1935, s. 20).

Ayrıca Sanherib su temini problemini çözmek ve bahçelerin sulanmasına yardımcı olması için muhteşem bir cihaz yapmıştır. Kral bir pasajında yeni bir yöntem kullanılarak dökülmüş, çeşitli amaçlar için ve farklı şekillerde büyük

bronzlardan söz etmektedir. Bunların bazıları suyu yükseltmek amacıyla kurulmuştur (EK-7). Belgenin ilgili kısımları şöyledir:

“...Bakır için bir teknik icat ettim ve ustaca yaptım. Büyük silindirler ve alamittu² palmyeleri, zenginler ağacı için ilahi zekâ gibi kil kalıpları yarattım... Onlara tekrar tekrar bakır döktüm; döküm parçalarını sadece yarım şebel ağırlığındaymış gibi mükemmel yaptım...

Gün boyu su çekebilmek için halatlar, bronz teller ve bronz zincirler yaptım, ve şamandıralar yerine büyük silindirler ve sarnıçların üzerinde alamittu palmyeleri kurdum. Kraliyet saraylarına doğru görünür yaptım. Tüm halklar için bir mucize olmak için sarayın çevresinin yüksekliğine yükselttim. “Emsalsiz Saray” adını verdim. Her türlü aromatik bitki, meyve bahçesi ağaçları ile yanına Amanus Dağları'nın taklidi bir park ortaya koydum” (Dalley & Oleson, 2003, s. 7).

Metinlerden daha önce yapılan hendeklerin bakım ve tamiratının yapıldığı da anlaşılmaktadır. Örneğin RINAP IV, 87'de Asarhaddon Kalhu çevresindeki su işleri programını açıklamaktadır. Asarhaddon yazıtında kendisinden önceki kral II. Asur-nasirpal'in Kalhu ovasının üzerinde Yukarı Zap'tan kazdığı eski Tebiltu kanalının gevşek toprakla tıkandığını, tortu birikintileriyle dolduğunu ve böylece zeminle aynı hizaya geldiğini anlatmaktadır (Leichty, 2011, ss. 169-170). Ayrıca çivi yazılı vesikalardan Asarhaddon döneminde Fırat Nehri üzerine bir baraj yapıldığı anlaşılmaktadır. ARAB II, 682'de baraj inşası söz konusudur: “*Fırat'ın sularına baraj yaptım, onları ortasından kapattım ve eski kanal yollarına yönlendirdim*” (Luckenbill, 1975, s. 264).

YOLLAR

Asur İmparatorluğu coğrafyasını ayırt edici özelliklerden birisi de ülke genelinde ana ulaşım bağlantılı olarak yapılmış karayolu ağıdır. Karayolu ağı muhtemelen Dicle'de yapılan nehir taşımacılığının nakil arterleri ile bazı büyük kolları arasında iletişimin temelini oluşturmuştur. Metinlerde “*harrānu*” yol terimi genel olarak birbirinden ayrı yerleri birbirine bağlayan sistemi işaret eder. Genel karayolu sistemi (*harrānu*) ile kral yolları (*harrān šarri*) belgelerden çok iyi bilinmektedir, ancak bunların özelliklerine ilişkin kanıtlar belirsizdir. Uzaktan görüntüleme yöntemi Kuzey Mezopotamya'nın birçok yerindeki antik yol sistemi için giderek daha fazla kanıt sağlamaktadır. Bu yollar “*içi boş yollar*” olarak adlandırılır. İçi boş yollar genellikle 1 m derinlikte ve 200 m genişliğe kadar sığ çöküntüler oluşturan antik yolların veya izlerin kalıntıları olarak tanımlanmaktadır

² Sözlüklerde “*alamittu*” bir palmye ağacı olarak geçmektedir (CAD (A1): 333). Bu metinde “*alamittu*” kelimesi spiral anlamında kullanılmıştır (Dalley, 1994, s. 52).

(Wilkinson vd., 2005, s. 32-33). İçi boş yolların hava fotoğrafları ile yüksek çözünürlüklü uydu görüntülerinde, eski yerleşim yerlerini tarım alanlarına ya da ilişkili yerleşim yerlerini bağladıkları görülmektedir. Bunların tarihlemesinde çoğunluk Bronz Çağı'na odaklanılmasına rağmen, bazılarının birkaç bin yıldan fazla süre kullanılması gerektiği de açıktır. Asur merkez bölgesinde Asur başkentlerinden yayılan birçok içi boş yol vardır ve bu özellikler Yeni Asur şehirlerinin bölümleriyle ilgili olduğu için, Yeni Asur tarihlemesi çıkarılabilir. Örneğin Ninive bölgesinde, bölgelerarası içi boş yollar bu büyük başkente doğru gidiyordu (Wilkinson vd., 2005, ss. 33-34).

Şehir yollarına genel olarak bakıldığında nadiren bir kapıdan diğerine bir cadde olarak bütün kentin tamamından geçirdi. Organik büyümeden kaynaklanan şehirlerde düz sokaklar görülmemektedir. Planlanan şehirlerde kapıların arkasında bazı düz sokaklar bulunur, ancak bunlar genellikle şehrin ortasındaki kült merkezine, hatta sadece en yakın anıtsal yapıya kadar gider (Van de Mieroop, 1999, s. 79). Mimarlar Kalhu, Dur-Şarrukin ve Ninive şehirlerini büyük bir duvarla çevrili, geniş bir dikdörtgen olarak tasarlamışlardır. Her tarafta duvarlara birkaç anıtsal kapı yapılmıştır. Bu kapılar asla birbirinin tam karşısında değildir. Kapılardan bazılarının arkasına ana caddeler yerleştirilmiştir, ancak bunlar tüm şehri enlemesine geçmemekte ve sadece en yakın anıtsal yapıya yönelmektedir (Van de Mieroop, 1999, s. 91).

Nimrud'da biri doğu, diğeri kuzey tarafta olmak üzere şehrin iki ana kapısı vardır. Kentin güneybatı köşesinde sitadel yer alır. Sitadele doğuda yer alan kapıdan giriş-çıkış yapılabilir. Koruyucu aslan kabartmalarının olduğu geçide, üzeri taş kaplama yolla gidilir (Sevin, 1999, ss. 28-29). Nimrud'da doğruca düzensiz taş döşeli bir yoldan geçen sadece bir geçit tespit edilmiştir. Güney tarafta üzerinde III. Salmanassar'ın yazıtının bulunduğu aslan figürünü bulunmaktadır. Böylece "*Salmanassar Caddesi*" belirlenmiştir (EK-8). Kapı geçidinin kendisi 4.30 m genişliğindedir, taş döşemeli yolun genişliği ise 6 m'nin üzerindedir (Oates & Oates, 2001, s. 31).

Dur-Şarrukin'de de Nimrud'a benzer şekilde güneydoğuda bulunan ana kapı geçidi, sitadel içinde yer alan meydana açılmaktadır. Ayrıca toplam sekiz kapısı olan şehrin kuzeydoğudaki 2 numaralı kapısından Cebel-i Maklub Dağı tarafına gidiliyordu. Bu kapıdan çıkanlar 1 numaralı geçidin önünden geçmekteydiler. 5 numaralı kapıdan başlayan ana yol ise Ninive yönünde uzanmaktadır. 3 ve 4 numaralı geçitler de bu ana yolla birleşmektedir (Sevin, 1999, ss. 35-37). Khorsabad'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan yollar da büyük taşların döşenmesiyle yapılmıştır. Örneğin 7 numaralı kapıdan uzanan yolda büyük taşların döşemesi, küçük parke taşlarına bağlıdır. Küçük parke taşlarının bir sokağın kaldırımı olduğu düşünülmektedir (Loud, 1936, s. 5).

Sanherib saltanatı boyunca Ninive meydanlarını, sokaklarını ve ara yolları genişlettiğini ve böylece kenti aydınlattığı ile övünmüştür. Sanherib aşağı kasabayı şeklen değiştirmenin bir parçası olarak, kentin içinden geçen geniş bir kraliyet yolu

yapmıştır. Bu yol, güney duvardaki Asur Kapısı'ndan kuzeye, cephanenin ve kalenin doğusunda, kuzey duvarının batı ucundaki Sin Kapısı'na gitmiş olabilir. Kral gelecekte başkalarının toprağına geçmesini engellemek için karayolunun her iki tarafına da yazılı steller dikmiştir. Metinlerden bu projenin yaklaşık MÖ 693-691 yıllarında gerçekleştiği bilinmektedir (Grayson & Novotny, 2012, s. 20). Sanherib yıllıklarında şehrin yollarını nasıl inşa ettiğini şöyle anlatmaktadır:

“Kraliyet şehrim Ninive'nin arazisini genişlettim. Onun çarşı sokaklarını bir kraliyet yoluna ulaşacak (kadar) geniş yaptım, ve yapılmış (yol) gün gibi parlıyor. Duvar ve dış duvarın ustalıklı inşa edilmesine neden oldum ve dağın zirvesine yükseldi. Hendeklerini 100 büyük kübite genişlettim. Gelecek günlerde kraliyet yolunda daralma olamayacak, birbirine bakacak şekilde duran steller yaptım. Kraliyet yolunun genişliğini Park Kapısı'na kadar 62 büyük kübit ölçtüm. Eğer bu şehirde yaşayan insanların herhangi bir eski evini yıkarsa ve yeni bir tane inşa ederse, ve evinin temeli kraliyet yoluna zarar verirse, onu kendi evinde bir kazık üzerine asacaklar (çarmıha gerecekler)” (Luckenbill, 1924, s. 153).

Ninive'de yapılan kazılarda Sanherib'in taş döşemeli “Kraliyet Yolu” ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çalışmalar sırasında diğer şehirlere bağlantı sağlayan çok önemli yol ağları bulunmuştur. Örneğin Nergal Kapısı'ndan bir yolun Koyuncuk'un kuzeydoğu köşesine kadar doğrudan bir çizgide geçtiği belirlenmiştir. Diğer taraftan Maški Kapısı'ndan doğuya doğru uzanan geniş bir cadde ile Halahhu Kapısı'ndan inen ve muhtemelen çok kullanılan bir karayolu tespit edilmiştir (Stronach & Lumsden, 1992, s. 229).

Uydu verilerinden elde edilen bilgiler ile II. Sargon'un saltanatına ait çivi yazılı metinler hem uzun hem de kısa mesafeli yollara dayanarak bir yol ağının varlığına işaret etmektedir. Uzun mesafeli yollar, özellikle kral tarafından yazılan ve hızlı ulaşım gerektiren mektupların gönderilmesinde görevli elçiler tarafından tercih edilmiştir. Bu tür uzak mesafeli yollara “kraliyet yolu”, kısa mesafelilere ise “yollar” olarak atıfta bulunulmuştur. Metinlerde her iki yol türünün aynı anda kullanılması, her iki sisteminde bazı modern yollara benzer şekilde hiyerarşik bir taşıma çerçevesinin bir parçası olduğuna işaret etmektedir. Böyle bir sistemde, kraliyet yollarına az sayıda kasaba yerleştirilirken, yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğu kraliyet yollarının ana arterini temsil ettiği yerel bir ulaşım ağı ile birbirine bağlanmaktadır. Bu nedenle kraliyet yollarının temel amacı bölgeler ve kilit şehirler arasındaki hızlı iletişimle ilgili görünmektedir. Diğer ulaşım faaliyetleri ise kısa mesafeli rotalara aktarılmış olabilir (Wilkinson vd., 2005, s. 37).

Kraliyet karayolu imparatorluğun ana merkezlerini birbirine bağlıyordu. Bir kraliyet yolu, Nemed-İstar şehri ve Habur'daki Dur-Katlimmu gibi Kuzey Mezopotamya'nın birçok merkezinden geçmiştir. Diğer taraftan metinlerde bazı

arsaların kraliyet karayolu ile sınırlandırıldığı ifade edilmektedir. Örneğin bir alan “*Harran şehrine giden kraliyet karayoluna bitişik*” olarak adlandırılmıştır. Yeni Asur kırsal bölgesinin yolları ise işlem yapılan parsellerle ilgili metinlerde sık sık geçmektedir. Bu tür yolların güzergahı genellikle başlangıç yerleri ve caddenin varış noktası ile tarif edilir. Bir tarlanın bu şekilde “*Kurbail kasabasından Anatu kasabasına kadar uzanan yolun bitişindeki tarla*” olarak tanımlandığı görülmektedir (Fales, 1990, ss. 98-99).

KÖPRÜLER

Arkeolojik bulgular ile çivi yazılı belgeler sayesinde Yeni Asur köprü yapım tekniklerinin nasıl olduğunu aydınlatabiliyoruz. Örneğin III. Salmanassar dönemine ait Balawat Kapı bantlarında yer alan betimlemelerden köprü inşaatı teknolojisi konusunda bilgi edinebiliyoruz. Kabartmalardan bir tanesinde köprü inşaatı betimlenmiştir (EK-9). Burada üç figür, dört duba tarafından desteklenen ve nehir kıyısındaki direklere sabitlenmiş bir köprünün üzerinde durmaktadırlar. Sağda yer alan figür bir denetmen gibi görünmektedir, diğer ikisi hizmetlidir. Solda da köprüye doğru yürüyen dört hizmetli daha vardır. Söz konusu hizmetliler köprünün üstünü yapmak için kullanılacak olan toprak topakları ile dalları taşımaktadırlar. Çalışanların arkasında ise yüksek rütbeli bir görevli taht üzerinde oturmuş olarak betimlenmiştir (Graeve, 1981, s. 44).

Asurlu piyadelerin bir dereyi duba köprüsünden geçerken betimlendiği kabartma da köprü teknolojisi için aydınlatıcıdır (EK-10). Üç Asurlu köprüde soldan sağa doğru yürümektedirler. Köprü yan yana dizilmiş dört duba tarafından desteklenmiştir ve tepesi bir iple güçlendirilmiş çift üst yapıya sahiptir. Ayrıca bütün nehir kıyısındaki direklere tutturulmuştur (Graeve, 1981, s. 44). Diğer bir betimlemede ise Asur savaş arabası, beş duba ile desteklenen köprüden geçmektedir (EK-11). Köprünün basit üst yapısı bir iple sağlamlaştırılmış ve nehir kıyısındaki direklere sabitlenmiştir. İkinci savaş arabası köprünün rampasında durmaktadır (Graeve, 1981, s. 44).

Asarhaddon’un Babil’deki görevlisi Mar-Issar’ın krala yazmış olduğu mektupta da köprü yapımıyla ilgili bilgi bulunmaktadır. Mar-Issar, belgede Borsippa nehrinde yapılan köprünün rampası konusunda bilgi vermektedir. Mektubun ilgili kısmı şöyledir:

“Borsippa nehrinin karşısına sıralanmış gemiler var. Sargon ve kralım, efendimin babası günlerinde, Borsippa nehri dar olduğu için, bir rampa attılar, fakat iyi durumda kalmadı. Şimdi kralım, efendim zamanı, nehir çok kabarık; rampayı geliştirdiler, fakat iyi durumda kalmayacak. İzin verin teknelerin köprüsü olduğu gibi tutulsun; kralım efendim gelince daha iyi doldurmaya başlayacaklar, böylece kralım efendim savaş arabasında geçebilir” (Fales, 1995, s. 209).

Sanherib ise ARAB II, 381'de şehrin içindeki kapının karşısına, pişmiş tuğla ve beyaz kireç taşından yapılmış bir köprüyle geçilen kraliyet yolu yaptığını anlatmaktadır (Luckenbill, 1975, s. 165). Husur Nehri kraliyet yolu ile kale arasında akmaktadır ve güneydoğudan üst şehre doğrudan erişimi engellemektedir. Kral aşağı kasabadan kaleye ulaşımı kolaylaştırmak için kalenin kapısının karşısına köprü inşa etmiştir. İkinci bir köprü ise aşağı yönde yapılmıştır, ancak kesin yeri metinlerde belirtilmemektedir (Grayson & Novotny, 2012, s. 20). Şamaş Kapısı'nın dışına, şehir surunun doğusundaki iki suyunun üstünden geçen köprüler, izleri hala görülebilen kapı ile aynı hizadadır. Ayrıca Halzi Kapısı'nın dışına da bir köprü inşa edilmiştir. Suyolunu kapatan birkaç çıkıntı, bu yapının bir geçidin izleri ya da baraj olduğunu akla getirmektedir (Scott & MacGinnes, 1990, s. 68). Sanherib bizzat nehrin sularının akışını kontrol etmek için bir su kemeri de inşa etmiştir. Köprülerden biri ile su kemerinin üzerindeki çalışmalar sırasıyla MÖ 700 ve 699'da onaylanmıştır (Grayson & Novotny, 2012, s. 20).

Ayrıca belgelerden Asur ordusunun sefere çıkacağı zaman ordunun geçeceği yerlere köprü ve yollar yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin SAA I, 47 numaralı belgede köprü inşaatı söz konusudur. Tab-şar-Aşşur isimli görevlinin II. Sargon'a yazdığı mektupta askeri güzergâha köprü yapıldığı ifade edilmektedir. Vesikanın ilgili kısmında şu bilgiler bulunmaktadır: “*Kralım efendimin dediği gibi yarın, onlar yola koyulmalı ve kampı getirmeli; belki onlar kampa geçinceye kadar köprüyü bitirebiliriz, böylece kral karşıdan karşıya köprüden geçebilir*” (Parpola, 1987, s. 47).

SAA I, 29'da da yine askeri sefer için yolların tamir edildiği ve köprülerin yapıldığı kayıtlıdır. Urartu kralının saldırısı üzerine Sanherib'in babasına yazdığı mektupta şu bilgilere yer verilmiştir: “*Bana karşı olan vali (ayrıca) Waisi'deydi; kralın ayrılmasından sonra ayrıldığını ve gittiğini duydum, fakat hiç kimse onun Waisi'den çıktığını görmedi. Bana giden yolları iyileştiriyorlar ve köprüler inşa ediyorlar*” (Parpola, 1987, s. 29).

SONUÇ

İncelemiş olduğumuz çivi yazılı belgeler ile arkeolojik bulgulardan, Asur krallarının yeni baştan inşa ettikleri başkentlerin bütün ihtiyacını planladıkları anlaşılmaktadır. Şehirler inşa edilmeden önce yolların güzergâhı, köprüler, su kanallarının nereye yapılacağı, parklara ve bahçelere ayrılacak bölümler belirlenmiştir. İlerleyen zamanlarda ihtiyaç doğrultusunda bayındırlık faaliyetlerinin devamı gerçekleştirilmiştir.

Yeni Asur döneminde oluşturulan başkentlerde Asur kralları botanik ve av parklarına sahip büyük bahçeler yapmışlardır. Şehir planlama programlarının önemli bir unsuru olan Asur park ve bahçelerinin farklı amaçlara hizmet ettiği görülmektedir. Kralların gerçekleştirdiği kült ve avlanma törenlerinin bu bahçelerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu parklar ve bahçeler Asur kralının

hâkim olduğu coğrafyaları da temsil etmekteydi. Zira Asur kralları oluşturdukları bahçelere ülkenin çeşitli yerlerinden getirdikleri ağaçlar ve hayvanlarla donatıyorlardı. Bu parklar ile bahçeler genellikle şehrin dışına ya da sarayın etrafına yapılmıştır.

Asur kralları tarafından yaptırılan sulama sistemi de Yeni Asur şehircilik anlayışının temel unsurlarından birisiydi. Asur şehirlerinin dikdörtgen planlanmasının sebebi hidrolojik denge sisteminden kaynaklanmaktadır. Yeni Asur kralları büyük sulama projeleri gerçekleştirerek büyük ve boş toprakları, sulama yapılan tarım arazilerine dönüştürmüşlerdir. Kanal sistemi yeni başkentler Kalhu, Dur-Şarrukin ve Ninive şehirlerinin daimî su ihtiyacını da karşılamıştır. Sulama kanalları, kayalara oyulan kanallar, su kemerleri ve debi regülatörlerini içine alan projeler sayesinde, şehir halkının su ihtiyacı ile şehrin park ve bahçelerinin sulanması sağlanmıştır. Nitekim Sanherib su temini problemini çözmek ve bahçelerin sulanmasına yardımcı olması için suyu yükseltmek amacıyla muhteşem bir cihaz icat etmiştir. Su sistemi başkentlerin dışındaki toprakların ötesinde ideolojik bir değere de sahipti ve bunlar ideolojik olarak kralın gücünü göstermekteydi.

Asur şehirlerinde yollar genel karayolu (*harrānu*) ve kral yolları (*harrān šarri*) olmak üzere başlıca iki çeşitte yapılmıştır. Bu şehirlerin her birisinde en az iki ana kapı vardır ve yollar genel olarak bakıldığında bir kapıdan diğerine bir cadde olarak bütün kentin tamamını geçmemektedir. Şehir kapılarının arkasında bulunan düz sokaklar genellikle şehrin ortasında kült merkezine kadar ulaşır. Arkeolojik verilerden şehir içindeki yolların taş döşeme yöntemiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çalışmalar sayesinde diğer şehirlere bağlantı sağlayan çok önemli yol ağları olduğu tespit edilmiştir. Kraliyet karayolunun imparatorluğun ana merkezlerini birbirine bağladığı belirlenmiştir.

Elimizdeki az sayıda veriden dönemin köprü teknolojisi konusunda da fikir sahibi olabiliyoruz. Verilerden Yeni Asur döneminde yapılan köprülerin dubalarla desteklendiği ve bunların üst kısımlarının kalın iplerle güçlendirilerek nehir kıyısındaki direklere tutturuldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan şehirlerin ihtiyacı olan köprüler ve yolların yanı sıra askeri güzergâhlara da köprü ve yol yapıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bordreuil, P., Chatonnet, F. B. & Michel, C. (2015). *Tarihin başlangıçları*. (L. Başaran, Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Cancik-Kirschbaum, E. (2004). *Asurlular*. (A. Yarbaş, Çev.). İzmir: İlya Yayınevi.

Dalley, S. (1993). Ancient Mesopotamian gardens and the identification of the hanging gardens of Babylon resolved. *Garden History*, 21 (1), 1-13.

Dalley, S. (1994). Nineveh, Babylon and the hanging gardens: Cuneiform and classical sources reconciled. *Iraq*, 56, 45-58.

Dalley, S. & Oleson, J. P. (2003). Sennacherib, Archimedes, and the water screw: The context of invention in the ancient world. *Technology and Culture*, 44 (1), 1-26.

Fales, F. M. (1990). The rural landscape of the Neo-Assyrian Empire: A survey. *SAAB*, 4 (2), 81-142.

Fales, F. M. (1995). Rivers in Neo-Assyrian geography. *Neo-Assyrian Geography*, 203-215.

Foster, K. P. (1999). The earliest zoos and gardens. *Scientific American*, 281 (1), 64-71.

Gelb, I. J., Landsberger, B., Oppenheim, L. & Reiner, E. (1964). *The Assyrian dictionary, Vol. 1/A- CAD (A1)*. Chicago-Illinois: Oriental Institute.

Gökçek, G. L. (2015). *Asurlular*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Graeve, M. C. de (1981). *The ships of the Ancient Near East (c. 2000-500 B.C.)*. Leuven: Departement Oriëntalistiek.

Grayson, A. K. (1976). *Assyrian royal inscriptions, Vol. 2 (ARI-II)*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Grayson, A. K. (1991). *Assyrian rulers of the early First Millennium BC I-RIMA II, (1114-859 BC)*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press.

Grayson, A. K. & Novotny, J. (2012). *The royal inscriptions of Sennacherib, king of Assyria (704-681 BC): Part 1*. Winona Lake-Indiana: Eisenbrauns.

Harmanşah, Ö. (2015). *Eski Yakındoğu'da kent, bellek, anıt*. (F. Yavuz, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 71.

Jacobsen, T. & Lloyd, S. (1935). *Sennacherib's aqueduct at Jerwan*. Chicago-Illinois: The University of Chicago Press.

Kılıç, Y. & Uncu, E. (2011). Eski Mezopotamya inanç sisteminin Yunanlılara etkisi (İştar-Aphrodite örneği). *History Studies*, 3 (1), 183-201.

Lanfranchi, G. B. & Parpola, S. (1990). *The correspondence of Sargon II, Part II-SAA V*. Helsinki: Helsinki University Press.

Leichty, E. (2011). *The royal inscriptions of Esarhaddon, king of Assyria (680-669 BC)-RINAP IV*. Eisenbrauns: Winona Lake.

Loud, G. (1936). *Khorsabad, I: Excavations in the palace and at a city gate*. Chicago: Oriental Institute Publications.

Luckenbill, D. D. (1924). *The annals of Sennacherib*. Chicago-Illinois: The University of Chicago Press.

Luckenbill, D. D. (1975). *Ancient records of Assyria and Babylonia II-ARAB II*. New York: Greenwood.

Mieroop, M. Van de (1999). *The Ancient Mesopotamian city*. New York: Oxford University Press.

Novák, M. (2002). The artificial paradise: Programme and ideology of royal gardens. *CRRRA I*, 47, 443-460.

Oates, J. & Oates, D. *Nimrud*. London: The British School of Archaeology in Iraq.

Oppenheim, L. (1965). On royal gardens in Mesopotamia. *Journal of Near Eastern Studies*, 24 (4), 328-333.

Parpola, S. (1987). *The correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West-SAA I*. Helsinki: Helsinki University Press.

Reade, J. (1978). Studies in Assyrian geography: Part I: Sennacherib and the waters of Nineveh. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, 72 (1), 47-72.

Scott, M. N. & MacGinnes, J. Notes on Nineveh. *Iraq*, 52, 63-73.

Sevin, V. (1999). *Yeni Assur sanatı I/Mimarlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sevin, V. (2000). Urartu bahçeleri. *Belleten*, LXIV (240), 395-405.

Sevin, V. (2014). *Assur resim sanatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Stronach, D. & Lumsden, S. (1992). UC Berkeley's excavations at Nineveh. *The Biblical Archaeologist*, 55 (4), 227-233.

Thompson, D. B. (1950). Parks and gardens of the ancient empires. *Archaeology*, 3 (2), 101-106.

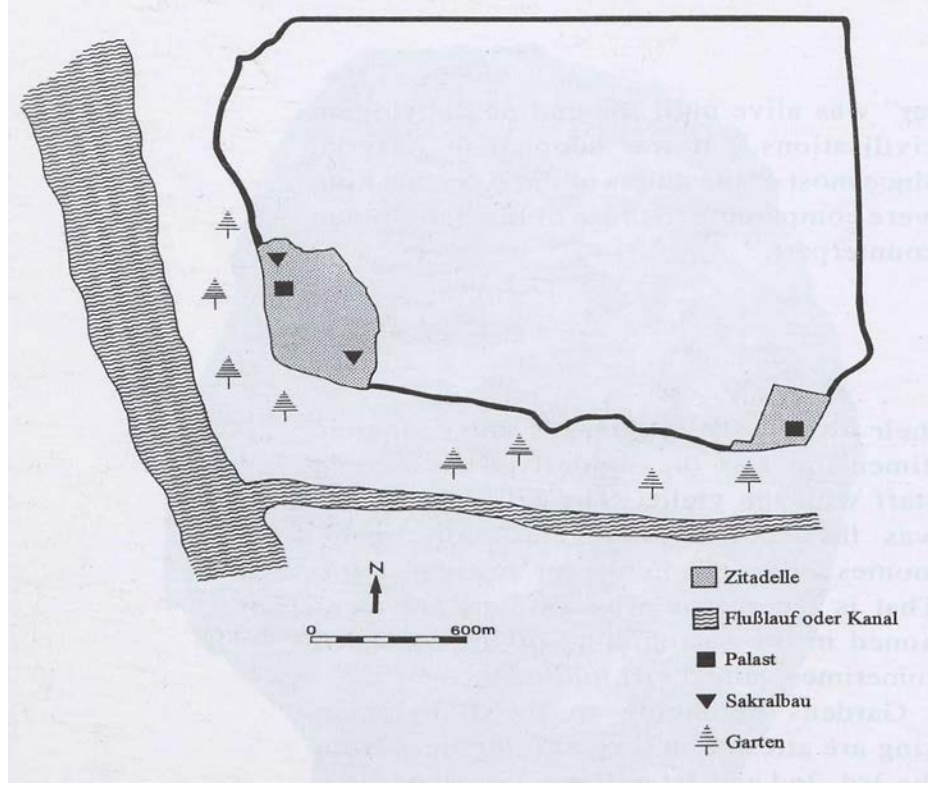
Ur, J. (2005). Sennacherib's Northern Assyrian canals: New insights from satellite imagery and aerial photography. *Iraq*, 67 (1), 317-345.

Wilkinson, T. J., Ur, J., Wilkinson, E. B., & Altaweel, M. (2005). Landscape and settlement in the Neo-Assyrian Empire. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 340, 23-56.

Wiseman, D. J. (1983). Mesopotamian gardens. *Anatolian Studies, Special Number in Honour of the Seventy-Fifth Birthday of Dr. Richard Barnett*, 33, 137-144.

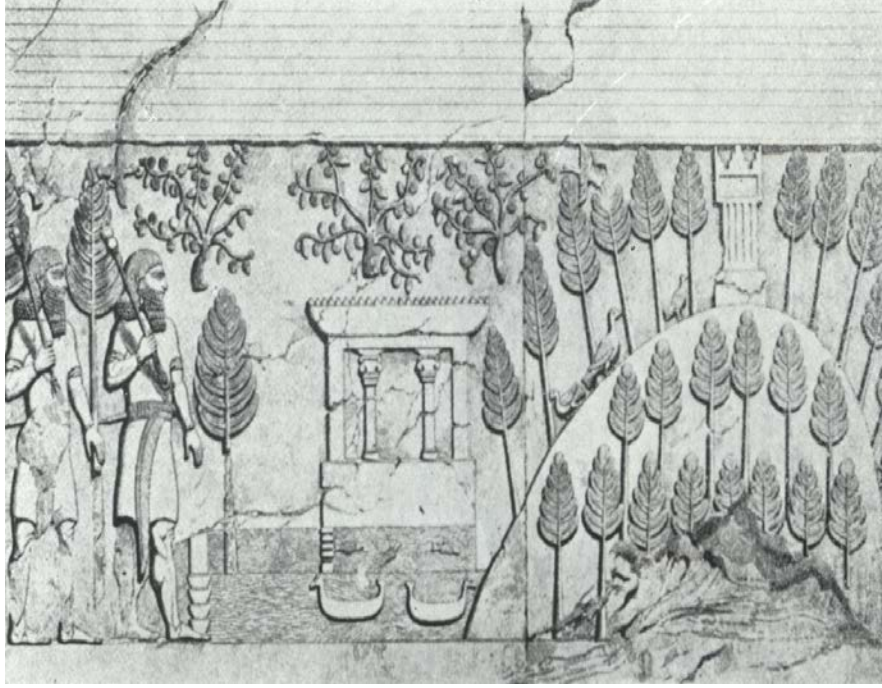
EKLER

EK 1: Kalhu Keyif Bahçesinin Kurulduğu Alan

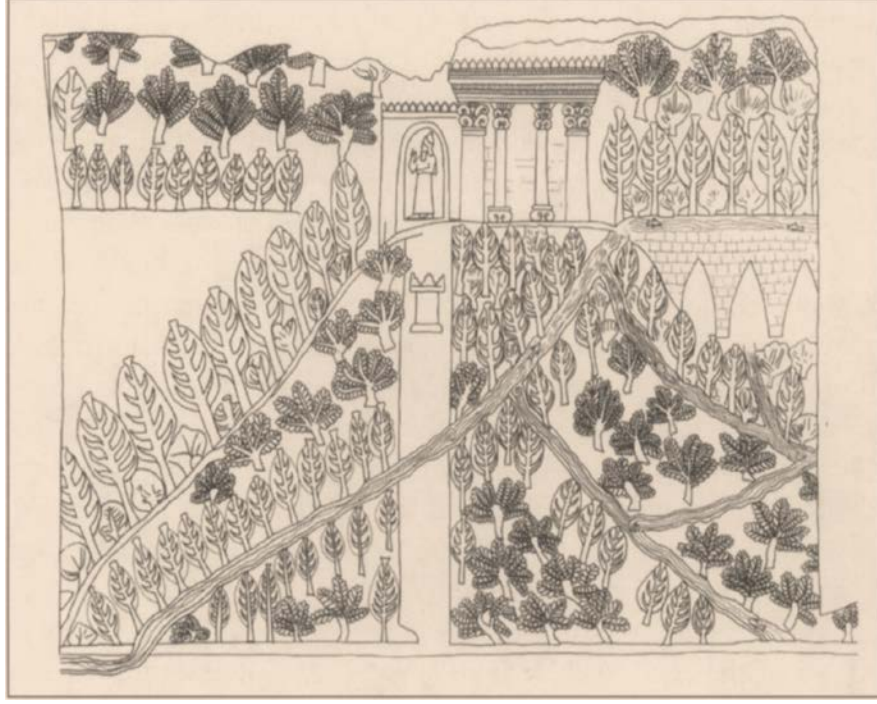
Kaynak: Novák, 2002: 446.

EK 2: II. Sargon'un Dur-Šarrukin'de Yaptırttığı Park

Kaynak: Thompson, 1950: 101.

EK 3: Sanherib'in Ninive'de Yaptırttığı Kralı Park.

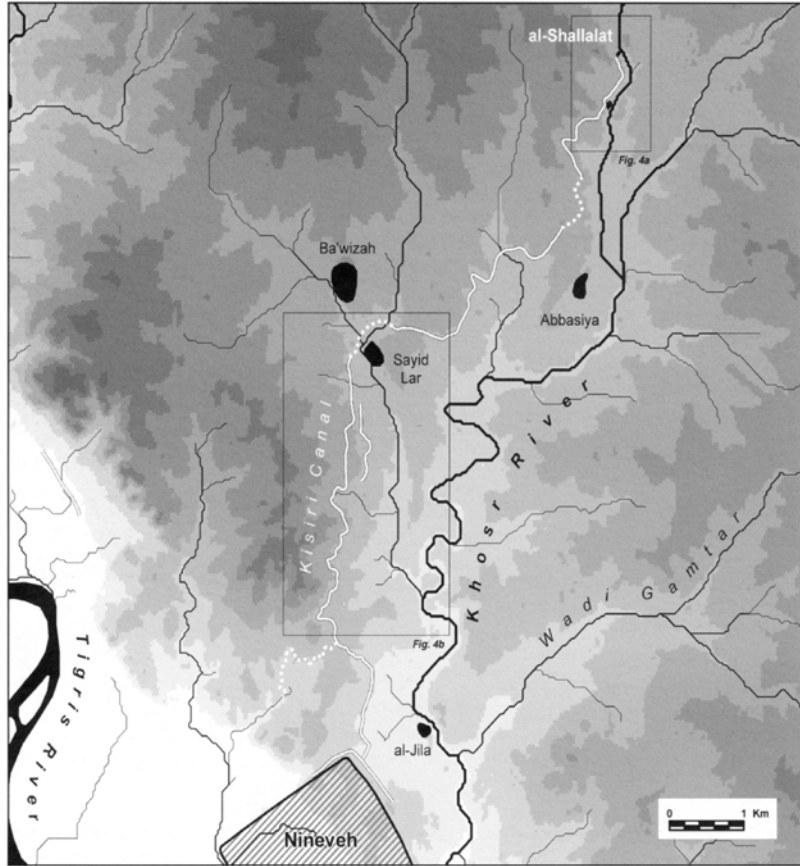
Kaynak: Dalley & Oleson, 2003: 14.

EK 4: Sazlık Alandaki Hayvanlar

Kaynak: Foster, 1999: 70.

EK 5: Kisiri Kanalı

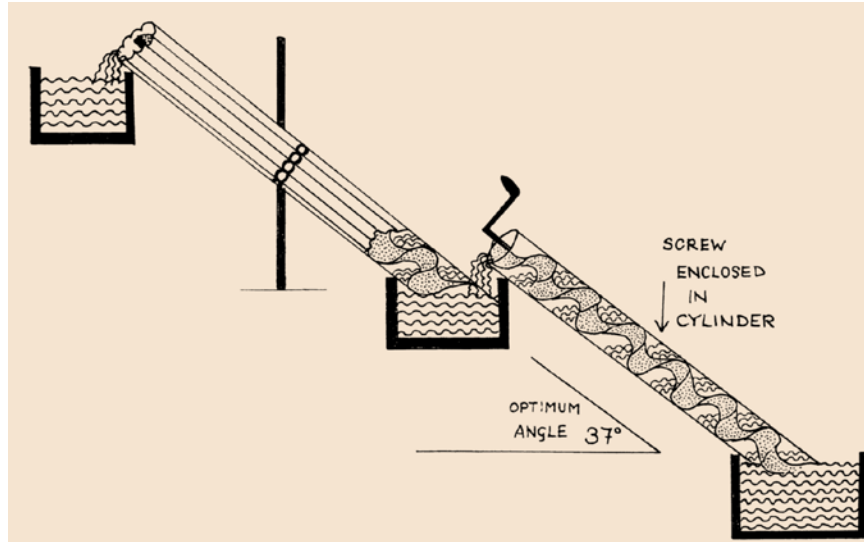
Kaynak: Ur, 2005: 321.

EK 6: Jerwan Su Kemerini Yazıtı

Kaynak: Jacobsen & Lloyd, 1935: PLATE XVI, C.

EK 7: Suyu yükseltmek için "Archimedes" vidası.

Kaynak: Dalley, 1994: 53.

EK 8: Nimrud'da Ana Kapıdan Uzanan Taş Döşeme Yol

Kaynak: Oates & Oates, 2001: 30.

EK 9: Balawat Kapı Bandında Köprü İnşaatı Sahnesi

Kaynak: Graeve, 1981: PLATE XVII, 46.

EK 10: Balawat Kapı Bandında Betimlenen Dört Dubalı Köprü

Kaynak: Graeve, 1981: PLATE XVII, 43.

EK 11: Balawat Kapı Bandında Betimlenen Beş Dubalı Köprü

Kaynak: Graeve, 1981: PLATE XVII, 44.